

Ярослав БОБОШ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ У ГАЛИЧИНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглядаються культурні процеси, які визначили характер тенденцій у малярстві Галичини другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Базовим об'єднанням національної духовної еліти стала робота інтелігенції Галичини та Наддніпрянщини на переломі віків. Нова хвиля москвофільства дала змогу польській шляхті закріпити свій союз з австрійським урядом, і українці лишилися сам на сам зі своїми проблемами. Все це відбувалось на тлі несприятливих внутрішньо національних і зовнішньо політичних обставин. Зосереджено увагу на висвітленні контактів західноєвропейського мистецтва з українським на тлі політичних протистоянь.

Ключові слова: Галичина, культурне відродження, інтелігенція, мистецтво, політика.

© Я. БОБОШ, 2016

У другій половині ХІХ ст. активізувався процес консолідації інтелектуальної еліти східно- і західноукраїнських земель, що входили до різних імперій. Саме в 1860-ті рр., коли на Лівобережній Україні посилювались утиски царату щодо української культури, в західноукраїнських землях інтелігенція відчувала, хоч і досить обмежено, деякі політичні права та свободи, намагаючись втілити їх у справу національного та духовного визволення. Тому звідси й починається український П'ємонт — прогресивний рух за об'єднання нації, політичне, духовне, державне відродження. Поява мистецької еліти і збереження національних культурних традицій в народному середовищі зробили реальним українське культурне відродження. Якщо в літературі, театрі вже сама мова визначала їх національний образ і спрямованість, то у сфері образотворчого мистецтва вироблення національних форм було проблематичнішим. Проте, активізація культурних процесів не лишала осторонь митців, впливала на національну спрямованість їхніх художньо-естетичних пошуків.

Особливості розвитку української культури другої половини ХІХ ст. полягали у тому, що з середини ХІХ ст. у культуротворчих процесах вимальовуються певні закономірності, властиві багатьом народам Європи, що перебували у складі імперій й торували шлях до незалежності. Якщо в першій половині ХІХ ст. пошук шляхів еволюції національної культури спирався насамперед на національну минувшину, її ідеалізацію (особливо козацько-гетьманської доби), то в другій половині ХІХ ст. відбулася трансформація суто культурницького руху в рух національно-визвольний, завданням якого стало вирішення широкого спектру соціально-економічних і політичних проблем — від повалення самодержавства та скасування кріпацтва до створення інфраструктури української культури.

Справі культурно-національного відродження сприяло заснування 1868 р. у Львові громадського товариства «Просвіта» на чолі з А. Вахнянином. Дуже скоро по усій Галичині відкрились його філії, що об'єднували прогресивну інтелігенцію не тільки цього регіону, а й Буковини, а згодом і Східної України. У роботі «Просвіти» брали участь В. Барвінський, Ю. Федькович, І. Франко, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Леся Українка та інші. Головним завданням «Просвіти» було поширення освіти серед народу, підвищення його загальнокультурного рівня та сприяння формуванню національної свідомості. Для цього в 77 її філіях було засновано близько трьох тисяч читалень та бібліотек, здійснювалися театралізовані вистави тощо.

Після Емського указу (травень 1876 р.) знову посилювалась цензура у східноукраїнських землях; епіцентром культурного відродження, об'єднання інтелектуального потенціалу всієї України став Львів. Тут у 1873 р. було засноване Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка (НТШ ім. Т.Г. Шевченка), яке понад 15 років очолював М. Грушевський. Воно згуртувало майже всіх провідних східно- та західноукраїнських учених, а також науковців з європейських країн. Поряд з М. Грушевським працювали мовознавці А. Кримський, Б. Грінченко, літератори та публіцисти В. Гнатюк, М. Франко, М. Павлик, історики Ф. Вовк, В. Антонович, композитор Ф. Колесса та багато інших. Після реорганізації 1892 р. НТШ ім. Т.Г. Шевченка виконувало функції академії наук. Протягом 90-х рр. XIX — початку XX ст. вийшли його збірники: «Записки Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка», «Збірник математично-природничої та лікарської секції», «Етнографічний збірник», «Пам'ятки українськоруської мови та літератури», «Літературно-науковий вісник», «Українська видавнича спілка» та інші.

Окрім окреслених аспектів, що мали безпосередній вплив на становлення та розвиток української національної культури та мистецтва, дуже важливим чинником була церква. Церковне керівництво галицького краю, намагаючись побороти латинізацію і зберегти чистоту свого обряду, було більш схильним до компромісів з російською православною церквою. Тому-то активні контакти з Російською імперією, які видавались їм меншим злом, ніж латинізація, набули дуже поширеного розголосу і позитивно сприймалися серед суспільства.

З «Весною народів» 1848 р. і першими реальними здобутками галицьких українців у національному самовизначенні і самостановленні в культурному відношенні закінчився перший етап галицького пробудження. Наслідки його були достатньо позитивні. Українці твердо стояли на позиції утвердження національної мови. В цей період на кількох кафедрах Львівського університету було переведено викладання деяких предметів на «руську» мову, засновано спеціальну кафедру української літератури на чолі з професором Я. Головацьким. У гімназіях теж почались такі тенденції. Дуже скоро, а, властиво, у 1849 р., Я. Головацький видав свою «Граматика руської мови». У передмові він писав, що його бажанням було дати посібник такий, який був би джерелом мови українського народу.

Однак на обр'ях ледве ще пробудженого життя з'явилися хмари польської шовіністичної експансії, що почали загрожувати нівеляцією всього, що галичани здобули. Другою небезпекою, ідеологічно куди гіршою, була поява промосковської політичної орієнтації або так званого москвофільства. Останнє згодом стало поважною загрозою для української самобутності і суверенності, і з яким треба було боротись довгі десятки років. Москвофільство, яке сильно гальмувало розвиток національної культури, було великою проблемою в житті західної гілки українського народу. Москвофільський табір, що у своїх політичних прагненнях орієнтувався на тогочасне російське самодержавство, зневажливо ставився до національної мови, культури і самостійницьких прагнень українського народу. Москвофіли виступали проти українських національних сил, які мали в своїх руках низку організацій і впливи на значну частину освіченого громадянства, аргументуючи свою позицію нібито позитивними закликами до боротьби з колонізацією та германізацією. Однак, насправді, москвофіли, не визнаючи української мови, користувалися витвореним «язичієм», тобто штучною сумішшю церковнослов'янської, російської та української мов (саме західноукраїнського діалекту).

Утворення такого «язичія» було абсурдним явищем, з якого насміхались російські шовіністи, але у політичних цілях підтримували його. Це був реальний вияв імперських прагнень. А вже від самого початку «язичіє» москвофілів було мертвим і не могло стати мовою літератури, а твори, писані ним, не знаходили шляху до народу ні тоді, ні пізніше — в кінці XIX — на початку XX століття.

Без сумніву, справжні українські патріоти намагались чинити опір такій ситуації, проте протистояти німцям, полякам і росіянам було досить складно. Багато визначних галицьких діячів не змогли знайти в собі необхідної твердості і здали позиції. Навіть член славної колись трійці — Яків Головацький, іменований у Львівському університеті професором української мови, повернув у табір москвофілів.

Політична ситуація 1870—1890 рр. визначається піднесенням активності. У розвитку національних культурницьких рухів цього періоду слід наголосити на трьох аспектах: 1) у зміцненні національно-прогресивного табору; 2) у посиленні боротьби з москвофільським рухом; 3) у послідовному визріванні національно-політичної думки, яка викристалізовувалась у трьох політичних

партіях, що, під впливом книжки Ю. Бачинського «Україна Ірридента», прийняли як максимальну програму, українську державницьку платформу. Все це відбувалось на тлі несприятливих внутрішньо національних і зовнішньо політичних обставин, а ще й до того серед консерватизму інтелігентської верстви. Доводилось вести боротьбу з польською адміністрацією в Галичині, з економічною нуждою українського села, з робітничими страйками та неприхильним ставленням австрійської влади до українського національного руху.

Помітними були 1870-ті роки в Галичині ще й іншими виявами. З одного боку, тут доходило до перших робітничих страйків, а з іншого — до консолідації українських селян і міщан у національних господарських організаціях, товариствах та активізації духовенства.

На особливу увагу в цей час заслуговує розгляд діяльності «Народовців». Вони активно виступили проти консервативного москвофільського табору старої інтелігенції. Це була молодша за віком група — письменники, вчителі, юристи, студенти. Вони намагалися продовжувати справу М. Шашкевича та його однодумців.

Активна і послідовна боротьба українського населення Галичини проводить до реальних і дієвих результатів. Однак в 1870 рр. загальнозрозуміла проблема національного самовизначення українців зіштовхнулася з новою внутрішньою загрозою.

Нова хвиля москвофільства дала змогу польській шляхті закріпити свій союз з австрійським урядом, і українці лишилися в імперії сам на сам зі своїми проблемами.

Діячі «Просвіти» організували осередки по містах і містечках Галичини в яких проводили музичні і театральні секції тощо. Перед патріотами стояло завдання піднести українську культуру і свідомість простого народу, дієво поширювати освіту серед людей та підтримувати живий контакт з передовими дітьми київської «Громади» (Антоновичем, Кониським тощо [6]. Це сприяло згодом становленню цілого ряду товариств і об'єднань проукраїнських угруповань та рухів під егідою «Просвіти» [3].

Повноцінний розвиток культури і мистецтва у Галичині був реальним лише за умов функціонування різних видів художньої творчості. Одне з найважливіших місць у культурі цього часу належало літературі. В порівнянні з попереднім періодом відбувається масове друкування і поширення книжок не лише у центрі, а й у найвіддале-

ніших районах. Українська література була репрезентована іменами І. Франка, В. Стефаника, Ю. Федьковича, Н. Кобринської, М. Павлика та інших видатних майстрів слова. Діяльність західноукраїнських літераторів виконувала подвижницьку місію, адже це була праця «не за гроші», а за національну ідею.

Підтримкою в цій титанічній праці для галицьких письменників стала поява національних періодичних видань (газет, журналів, альманахів тощо), яка поклатала край пануванню у пресі русофілів (чи москвофілів, як тут їх називали). Це стало початком цілого ряду періодичних видань українською мовою, що з'явилися у Коломиї, Перемишлі, Відні та деяких інших містах Австро-Угорської імперії.

Разом з тим, не треба забувати, що у Львові виходив ряд газет і журналів польською та німецькою мовами, які висвітлювали, також, і українські культурологічні теми [9]. Зрозуміло, що такі публікації були не основними у цій пресі, однак, в цілому, вони вагомо доповнювали український інформаційний фон, хоча становище національної культури української громади важко було назвати сприятливим.

В кінці 1880-х рр. українці спробували дійти згоди вже не з урядом Відня, а з місцевим польським. Останні, що старалися систематично не допускати в Галичині українського впливу, зобов'язувалися збільшити кількість кафедр у львівському університеті а також число українських гімназій та шкіл. Ця угода була реально зреалізована. За відповідні поступки українці повинні були надавати польській краєві владі політичну підтримку.

І справді, внаслідок цієї згоди, як її називали в Галичині «нової ери», було значно збільшено у львівському університеті кількість українських кафедр. Так отримав кафедру української історії професор М. Грушевський. Також було відкрито кілька нових гімназій та шкіл. Але такий українсько-польський альянс не знайшов широкої підтримки серед українців Галичини. І тоді українцям вже нічого не залишалось, як спертися на власну ініціативу та власні кошти. Тому розбудовою української освіти зайнялася «Рідна Школа», заснована 1881 року. Це товариство організувало і впровадило приватне українське шкільництво та заснувало у Львові й у провінції хлоп'ячі та дівочі бурси, організувало різні культурно-мистецькі акції [10].

Образотворче мистецтво в Галичині розвивалось у загальному потоці національної культури. На остан-

ню третину XIX ст. припадає визрівання і остаточне утвердження в українському живописі основних жанрів — побутового, портретного, пейзажного, історичного, а також зародження інших жанрів: батального, анімалістичного, інтер'єра, натюрморту. Проте, посівши в 1877 р. автономію і отримавши певні конституційні свободи, Галичина залишалась напівколонією Габсбургів. Тут були відсутні художні заклади, музеї, що негативно позначилось не лише на розвиткові малярства, а й усієї національної культури. Було також мало меценатів, котрі купували б твори місцевих українських майстрів. Постійним замовником виступала лише церква. Тому професійне малярство народжувалось завдяки виключній енергії самих митців. «Піонерами» відродження українського національного мистецтва були Теодор Яхимович, Корнило Устинович, Теофіл Копистянський. Трохи пізніше до них приєднались та продовжили утверджувати концепцію національного руху в мистецтві Іван Труш, Тит Романчик, Олександр Скруток, Юліан Данькевич, Степан Томасевич та інші.

Поряд з українськими художниками на ниві мистецтва працювали також і іноземці — австрійці, німці, поляки, які захоплювались відтворенням на полотні життя і побуту українців-горян та природи Галичини. Серед них були: А. Грабовський, В. Леопольський, А. Гротгер, О. Котсіс, С. Рейхан та багато інших.

Пожвавлення художнього життя, наростання соціальної активності мистецтва, більш чітка класова позиція художника, боротьба за національну визначеність мистецтва — все це нові важливі риси в демократичному напрямі українського мистецтва, які мали велике значення для подальшого його розвитку [4].

Кардинальні зміни у вище означеному аспекті української суспільності відбувались у 1890—1884 роках. Саме в цей період у Львові проходять дві великі промислово-художні виставки (1892, 1894), які мали консолідуюче значення [7].

Разом з тим, у 1890-х рр. на поверхню вийшли нові інтелектуальні й наукові сили. Постала нова, широко об'єднана Національно-демократична партія, яка очолила політичне життя народу. Вона поставила у своїй програмі домагання, щоб вся українська нація з'єдналась в єдиний національний організм. У 1895 р. видатний діяч Української Радикальної Партії Ю. Бачинський у своїй книзі «Україна Ірридента» обґрунтовує потребу створення української не-

залежної держави. Цю його концепцію прийняли як свою програму всі українські партії.

Однак лишалась проблемою москвофільна ідея, яка знайшла таку потужну фінансову підтримку з боку чільників Російської імперії, що багато її отримувачів навіть не задумувались, в ім'я чого це все робиться. Проте національна гілка української інтелігенції явно бачила всю сутність цих провокаційних дій. Проти однозначно імпортових витівок москвофілів вели завзяту боротьбу провідні діячі українського табору: письменники, публіцисти, такі видатні культурні діячі, як І. Франко, М. Павлик, О. Маковей, О. Терлецький. Свою роль у поширенні національних культурних надбань відіграли також науковці, філософи, діячі усіх сфер інтелектуальної діяльності [8].

Важливою національною інституцією стало створення у 1873 р. у Львові, спочатку як Літературне товариство ім. Т. Шевченка, з 1892 р. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, свого роду багатопрофільна національна академія наук з пріоритетом проблем українознавства. З початком його діяльності практично уся культурологічна діяльність в західних землях України відбувалась при його участі і під його егідою [1].

Головним чинником у розвитку культури завжди був стан освіти, починаючи від початкових загальних шкіл до закладів вищого рівня, в їх числі мистецьких. Освітянський рух почав активізуватися після подій 1848 року, які викликали серед Українців Галичини бажання кардинальних змін. Революційний рух примусив уряд Австро-Угорщини провести освітні реформи початкової школи (1869), згідно з якими всі відповідні заклади, що раніше підпорядковувались церкві, переходили під нагляд світських органів. Проте, Крайові шкільні ради в Галичині й на Буковині, як офіційні представники імперії, всіляко перешкоджали діяльності по відкриттю українських народних шкіл [12], обмежували викладання в них рідною мовою. У Східній Галичині лише за два учбових роки (з 1869 по 1871) крайова шкільна рада замінила 720 українських шкіл польськими. Йшла цілеспрямована асиміляція українського населення. Однак процес демократизації був незупинним.

На західноукраїнських землях основним середньо-освітнім закладом бела гімназія, переважно з польською мовою навчання. В 1899 році українські гімназії діяли лише у Львові й Перемишлі, а в Коломиї й Тернополі — окремі гімназійні класи. У багатьох реальних середніх школах Східної Галичини навча-

лося небагато українців (близько 17% всіх учнів). Середня освіта лишалася недоступною для більшості бажаючих [11]. Така ж ситуація спостерігається і у вищих навчальних закладах.

Щодо мистецького життя то треба наголосити, що в цей період саме церковні громади були замовниками малярських творів і основними їх меценатами [2]. Відповідно, що їхні кошти та смаки у значній мірі визначали художній напрям живописних творів. Церковне керівництво галицького краю, намагаючись побороти латинізацію і зберегти чистоту свого обряду, було більш схильним до компромісів з владами російської православної церкви. Тому-то активні контакти з структурами Російської імперії, які видавалися меншим злом, ніж латинізація набули дуже поширеного розголосу і позитивно сприймалися серед суспільства.

Активна і послідовна боротьба українського населення Галичини проводить до реальних і дієвих результатів. Однак в 1870 роках надавала польській краєвій владі політичну підтримку. Розуміється, що це було далеко гірше, ніж безпосередня лояльність центрального австрійського уряду, але коли ті можливості свого часу не було використано, то залишався саме цей єдиний шлях.

Отож українська культура, а отже й мистецтво розвивалось у складних умовах політичних протистоянь. Відомий вчений, дослідник української історії М. Попович відзначає, що потужним фактором розвитку культури на західноукраїнських землях була також присутність східних українців у культурному житті Галичини, що стало стимулом для подолання «рутенства», розвитку культури в цьому краї в загальноукраїнському річищі. Відзначаючи роль «українського П'ємонту», вчений стверджує, що «без самовідданості галичан, їх безмежної захопленості українською ідеєю, їх дисциплінованості не було б загальноукраїнського процесу» [5].

1. Возняк М. З листів Корнила Устияновича до І. Франка / М. Возняк // Новий час. — Львів, 1938. — Ч. 33.
2. Дещо о нашій церковній живописі // Діло. — Львів, 1888. — № 7—10.
3. Календар Товариства «Просвіта» на 1890 рік. — 1889.
4. Касіян В.І. (гол). Живопис на Західних землях України / В.І. Касіян (гол.) // Історія українського мистецтва : в 6-ти т. — Київ : Жовтень», 1970. — Т. 4. — Кн. 2. — С. 195—229 : іл.

5. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. — Київ : Вид-во АртЕк, 2001. — 728 с. : іл.
6. Семчишин М. Тисяча років української культури / Мирослав Семчишин. — Київ : Фенікс, 1993. — 550 с. : іл.
7. Устиянович К. Вистава краєва а русини / К. Устиянович // Діло. — Львів, 1894. — Ч. 41.
8. Франко І.Я. Літературно-критичні статті / Іван Франко. — Київ : Держлітвид, 1950. — 448 с. : І порт.
9. Gazeta Lwowska. — Lwów, 1870—1880. — (Nowynu).
10. Gazeta Lwowska. — Lwów, 1894. — № 203. — (Nowynu).
11. Klimaszewski A. Szkolny przemysl domowy: przewodnik przemyslowy / A. Klimaszewski. — Lwów, 1900. — S. 8.
12. O stanie szkolnicwa // Kurjer Lwowski. — Lwów, 1894. — № 188. — S. 1.

Yaroslav Bobosh

SOCIAL AND POLITICAL SITUATION
IN GALICIA AND ITS INFLUENCE
ON CULTURAL AND ARTISTIC LIFE
in the second half of the XIX — beginning
of the XX century

The joint work of intellectuals of Dnipro Ukraine and Galicia in the 70ies of the 19th century became a basic association of the national spiritual elite. The biggest focus in this context is paid to the contacts of Western art with Ukrainian one both in the sphere of education and European art styles. Nowadays, the forgotten names and the lost painting values of that difficult time are returning thanks to the huge efforts of the native scientists, the cultural and political figures, and the foreign researches. Fine Art helped to show the peculiarities of the west Ukrainian culture and to become acquainted with the concrete revelations.

Keywords: Galicia, Ukrainian people, Fine Art, trend, political.

Ярослав Бобош

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ
СИТУАЦИЯ В ГАЛИЧИНЕ
И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА КУЛЬТУРНО-
ХУДОЖЕСТВЕННУЮ ЖИЗНЬ
второй половины XIX — начала XX века

В статье рассматриваются культурные процессы, которые определили характер тенденций в живописи Галичины второй половины XIX — начала XX века. Базовым объединением национальной духовной элиты стала работа интеллигенции Галичины и Надднепрянщины на стыке веков. Новая волна москвофильства дала возможность польской шляхте закрепить свой союз с австрийским руководством и украинцы остались наедине со своими проблемами. Все это отразилось на фоне неблагоприятных внутренних национальных и внешних политических обстоятельств. В данном контексте сосредоточено внимание на обосновании контактов западноевропейского искусства с украинским на фоне политических противоречий.

Ключевые слова: Галичина, культурное возрождение, интеллигенция, искусство, политика.